

Міністерство освіти і науки України

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота

магістра

з теми:

«Польські мемуари як джерело вивчення

Хотинської битви 1621 року»

Виконала:

студентка VI курсу М-і групи

денної форми навчання

спеціальності 8.020301 Історія*

Новікова Оксана Олександрівна

Керівник:

Степанков В.С., доктор історичних наук,

професор кафедри всесвітньої історії

Рецензент:

Кам'янець-Подільський - 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	8
1.1. Історіографія проблеми	8
1.2. Джерельна база дослідження	14
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	18
Висновки до розділу.....	22
РОЗДІЛ II. БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ЩОДЕННИКІВ ХОТИНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	23
2.1. Життєвий шлях Якуба Собеського.	23
2.2. Життя і діяльність Яна Остророга.....	28
2.3. Біографічний портрет Станіслава Любомирського.....	34
Висновки до розділу.....	39
РОЗДІЛ III. ХОТИНСЬКА БИТВА НА СТОРІНКАХ «ЩОДЕННИКА» Я. СОБЕСЬКОГО.....	41
3.1. Воєнні дії очима Я. Собеського.....	41
3.2. Переговори й укладення Хотинського договору крізь призму відомостей Я. Собеського.....	50
Висновки до розділу.....	61
РОЗДІЛ IV. ХОТИНСЬКА КАМΠΑНІЯ 1621 Р У СПОГАДАХ С. ЛЮБОМИРСЬКОГО.....	63
4.1. Шлях польської і турецької армії до Хотина у травні – серпні 1621 за свідченнями С. Любомирського.....	63
4.2. Період активних воєнних подій під Хотином у викладі С. Любомирського.....	68
Висновки до розділу	80
РОЗДІЛ V. ПОДІЇ ХОТИНСЬКОЇ БАТАЛІЇ У МЕМУАРАХ Я. ОСТРОРОГА ТА П. ЗБІГНЕВСЬКОГО.....	81
5.1. Хотинська битва у діаріуші Я. Остророга.....	81
5.2. Щоденник виправи хотинської 1621 р. П. Збігневського.....	93
Висновки до розділу.....	105

ВИСНОВКИ.....	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	110
ДОДАТКИ	117

ВСТУП

Актуальність теми полягає у необхідності подальшого вивчення джерельної бази подій 1621 р., адже Хотинська війна є важливою сторінкою не тільки в історії України XVII ст., але й Східної Європи. У значній мірі тема досліджена. Але залишається чимало аспектів, які очікують свого з'ясування. Напружена боротьба з переважаючими турецькими військами під Хотином, благополучне для Польщі завершення цієї кампанії справили на сучасників достатньо сильне враження. Численні записки і щоденники спогадів її учасників стали популярними у Речі Посполитій й в інших європейських державах. Відразу після повернення польського війська на батьківщину ці записки швидко поширювалися у рукописних копіях, продовжуючи жити незалежно від своїх авторів. Починаючи з сер. XVII ст., вони з'явилися вже у вигляді окремих книг. Їх популярність визначалася не тільки поширенням у той час героїчним і лицарським сюжетом, скільки особливістю ворога, якому протистояли автори щоденників: саме під Хотином вперше було завдано серйозного удару по престижу Османської імперії. Серед них помітне місце займає щоденники, як різновид літературного жанру. Зокрема це мемуари Якуба Собеського, Прокопа Збігневського, Станіслава Любомирського та Яна Остророга, які різнобічно висвітлюють події Хотинської війни. На жаль, в українському джерелознавстві ці діаріуші не удостоїлися окремого дослідження.

Актуальність теми зумовлюється також необхідністю у поглиблених знаннях для майбутньої роботи в школі. Дослідження описаних спогадів очевидців та учасників кампанії дозволить уточнити чимало деталей перебігу воєнних подій Хотинської війни та укладання мирного договору. Ці аспекти важливі для вивчення минулого нашого краю.

Мета роботи. На основі аналізу вказаних джерел та наукової літератури з'ясувати їх джерельну цінність у вивченні Хотинської війни.

Для висвітлення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- систематизувати відомості про авторів вказаних творів;
- з'ясувати історію створення щоденників та стан їх дослідження;
- встановити цінність історичних джерел у вивченні походу польсько-литовського війська під Хотин;
- дослідити хід воєнних дій польсько-литовсько-української армії крізь призму інформації діаріушів;
- на основі аналізу джерел з'ясувати проблему складностей переговорного процесу;
- порівняти схожі і відмінні риси у стилі написання та викладу інформації у діаріушах;
- проаналізувати щоденники на предмет історичної достовірності на основі найновіших історичних студії Хотинської війни.

Об'єктом дослідження є джерельна база Хотинської війни 1621 р.

Предметом дослідження є щоденники Я. Собеського, П. Збігневського, С. Любомирського, Я. Острога.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з червня по жовтень 1621 р. (підготовка та військові дії під Хотином).

Географічні межі дослідження охоплюють терени Північної Буковини (зокрема, Хотинщини) й Поділля.

Методологія дослідження. В основі методологічного підходу для розгляду теми взяті принципи об'єктивності та історизму, системності та всебічності. Це дозволило всесторонньо висвітлити досліджувані аспекти, а також проаналізувати значення вказаних джерел у висвітленні польсько-турецької війни. Також використані загально-наукові методи (аналізу, синтезу, абстрагування), та історичні (синхронний, історико-порівняльний, історико-хронологічний та діахронний).

- конкретно-пошуковий (виявлення, відбір, теоретичний аналіз, синтез актуалізація, класифікація, узагальнення мемуарних мемуарів з історії Хотинської війни 1621 р. ;
- Історико-порівняльний метод використовувався для зіставлення праць Я. Собеського, П. Збігневського, С. Любомирського, Я. Острога, Я. Собеського з іншими джерелами, зокрема, з інформацією, зосередженою у «Кам'янецькій хроніці» Аксента.
- Синхронний метод допомагає орієнтуватися у вивченні різних подій, зокрема, тих, які відбувалися напередодні та під час Хотинської війни (серпень-жовтень 1621 р.).
- ретроспективний (поступовий опис минулого за інформацією поданою у щодениках з метою з'ясувати перебіг Хотинської війни).
- Значення історико-хронологічного методу визначається можливістю осмислення та систематизації фактів. Вони у своїй сукупності і в порівнянні дають цілісну картину подій у мемуарній спадщині очевидців, дозволяють з'ясувати хронологію написання «Щоденників».
- Значення діахронного методу полягає у визначенні динаміки розвитку подій у часі.
- Застосування методу термінологічного аналізу у з'ясуванні значення та сутності слів та пошук їм сучасних мовних відповідників.
- історико-системний (визначення внутрішніх і зовнішніх механізмів функціонування війська та формування воєнної стратегії у Речі Посполитій на основі опрацьованих джерел);
- метод актуалізації (поширення отриманих висновків дослідження у науковому та освітньому середовищі).

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з можливістю їх використання вчителями історії для підготовки уроків у середній загальноосвітній школі, краєзнавцями для вивчення минулого Хотина та його околиць, а також студентами для підготовки семінарських занять.

Апробація роботи. Результати дослідження були заслухані на студентській звітній науковій конференції, яка відбулась на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 22 квітня 2015 р.

Структура роботи відповідає поставленій меті та основним завданням дослідження. Загальний обсяг становить роботи становить 109 с. Наукова робота складається зі вступу, п'яти розділів, 10 додатків, висновків і списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Дослідження мемуарних джерел Хотинської битви 1621 р. розпочалося лише в другій половині XIX ст., коли вони були опубліковані у збірнику «Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621» («Щоденники Хотинської експедиції 1621 р.»), укладачем якого став польський фольклорист й історіограф Паулі Жегота Ігнацій. На сьогоднішній день немає жодної наукової роботи ні в українській, ні в польській історіографії, яка б подавала ґрунтовний аналіз даних джерел. Існує лише невелика кількість праць, в яких дослідники звертаються до записок Я. Собеського, С. Любомирського Я. Остроґрога та П. Збігневського під час вивчення історії Хотинської війни. Натомість жодне джерело не удостоїлося повного перекладу та видання українською мовою, хоча є цінними джерелами з вітчизняної історії та міжнародних відносин.

2. Попри досягнення поставленої мети та завдань, вказане дослідження не вичерпує наукової проблеми мемуарної спадщини Хотинської битви, адже існують інші маловідомі або нещодавно відкриті щоденники, зокрема авторства М. Мархоцького, які проливають світло на невідомі аспекти польсько-турецької війни 1621 р.. Тому ця тема заслуговує у майбутньому більшої уваги дослідників ранньомодерного часу.

3. Я. Собеський, С. Любомирський та Я. Остроґрог були представниками заможних та впливових польських родів тогочасної Реч Посполитої, що відкривало для них перспективу кар'єрного та політичного росту, а також навчання у кращих польських та європейських університетах. Щодо П. Збігневського, то образність та його обізнаність з історії та грецької літератури свідчить про його освіченість та здобуту класичну освіту.

4. Більшість авторів щоденників (за винятком Я. Остроґрога) були безпосередніми очевидцями подій під Хотином 1621 р., тому сумніватися у достовірності поданої там інформації у нас немає сумнівів. Хоча існують певні

неточності у викладенні окремих фактів, проте загалом зміст щоденників не суперечать один одному. Найвні відмінності та акценти на подіях навпаки доповнюють історичну картину Хотинської битви, адже висвітлюють її перебіг з різноманітних кутів зору.

5. Всі щоденники написані за хронологічним принципом. З огляду на часові межі описаних там подій їх можна розділити на дві групи. До першої належать діаріуш Я. Собеського та С. Любомирського, які охоплюють окрім безпосереднього періоду Хотинської битви, ще й мобілізаційні заходи польського уряду та перебіг походу армії Речі Посполитої до місця воєнної баталії. До другої групи можна віднести щоденники Я. Остророга та П. Збігневського, які обмежуються лише висвітленням подій під Хотином.

6. Найвідоміший та найбільший за обсягом із щоденників належить авторству Я. Собеського і подає відомості про Хотинську битву 1621 р. На його основі батько майбутнього польського короля написав книгу «*Commentariorum Chotinensis belli libri tres*» (Примітки Хотинської війни в трьох книгах), яка опублікована в 1646 р. у Данцигу. Вона більша за обсягом ніж першоджерело, оскільки автор додав до неї різноманітні історичні відомості: опис місцевості, характеристику деяких учасників війни та їх подальшу долю, а також події, які відбувалися вже по закінченню битви під Хотином. Більшість вітчизняних істориків, при дослідженні історії Хотинської війни, звертаються саме до цього джерела, оскільки існує переклад на російську мову, здійснений К. Мельником у збірнику «Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси» 1896 р.

7. Цінність кожного з «Щоденників» як джерел з вивчення історії Хотинської війни полягає в поданні важливих відомостей, які проливають світло на підготовку Речі Посполитої до військового походу, розгортання битви та підписання мирного договору. Зокрема, у них описано засідання сейму, де вирішувалися проблеми пов'язані з війною: призначення головнокомандувачем

Я. К. Ходкевича та його заступником С. Любомирського, чисельність військ сторін конфлікту, перебіг воєнних сутичок, настрої серед воїнів та підписання миру.

8. У всіх щоденниках прослідковується більший чи менший вплив ідей сарматизму та месіанської ролі Речі Посполитої як захисниці християнської Європи у боротьбі з загрозою ісламу. Проте підкреслення особливої ролі народу в цьому протистоянні практично відсутнє, оскільки автори соромилися описувати випадки дезертирства, грабунків та злочинів проти мирного населення у лавах жовнірів Речі Посполитої.

9. Роль і місце козацького війська у перемозі над турецьким військом залежить від автора конкретного щоденника. Загалом, звитяга та мужність українського війська високо оцінюється польським воєначальниками Я. Собеським та С. Любомирським. Я. Остророг також чимало уваги приділяє подіям на козацькій частині фронту боротьби з турецько-татрським військом. Натомість П. Збігневський досить мало згадує у своїх спогадах про запорожців. Проте на нашу думку, усі автори у світлі сучасних студій як польських, так і українських істориків, належним чином не доцінили місце козаків П. Сагайдачного у хотинській перемозі.

10. Цінність окремих діаріушів полягає у наявності у них змісту пунктів Хотинського договору, адже Я. Собеський був безпосереднім учасником переговорного процесу, а С. Любомирський мав доступ до королівської та гетьманської канцелярії. Вони також відображали бачення ходу битви серед вищого польсько-литовського керівництва. Натомість П. Збігневський у більшій мірі відобразив у своєму творі настрої серед шляхтичів та простих жовнірів. Щодо Я. Острога, то він на основі спогадів очевидців, зумів синтезувати цілісну картину хотинської баталії. Його відсутність під Хотином звичайно применшує вірогідність висвітлених у щоденнику подій, проте у меншій мірі простежується сентименталізм та надмірна ворожість,

суб'єктивність у ставленні до ворога, що викликана кривавими спогадами та смертями побратимів на полі бою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Опубліковані джерела

1. Величко Самійло Васильович // Хотинська війна 1621 р. Г. Граб'янка, С. Величко, Й. Мюллер та ін. / Ред. кол. Ю. Каверін, Д. Шаблій. К.: Центр пам'яткознавства Академії наук України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 1991. С. 31-57.
2. Граб'янка Григорій Іванович // Ред. кол. Ю. Каверін, Д. Шаблій. К.: Центр пам'яткознавства Академії наук України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 1991. С. 29-31.
3. Заключение Хотинского перемирия 9 октября 1621 года (по свидетельству участника переговоров Якуба Собеского) // Османская империя в первой четверти XVII века : сборник документов и материалов / Упоряд. Х. М. Ибрагимбейли, Н. С. Рашба. М. : Наука, 1984. С. 71-79.
4. Жерела до історії України-Руси : В 22 т. / Упор. І. Крип'якевич. Львів : 1908. Т. 8. 412 с.
5. Історія Хотинського походу Якова Собеського 1621 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://hotun.ucoz.ru>
6. История Хотинского похода Якуба Собеского 1621 // Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси / В. Антонович. К. : 1896. Вып. 2. С. 40-126.
7. История Хотинского похода Якуба Собеского 1621 // Хотинська епопея / С. Комарницький. Чернівці : Золоті литаври, 2000. С. 89-148.
8. Кам'янецька хроніка // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://hotun.ucoz.ru>
9. Каменецкая хроника // Османская империя в первой четверти XVII века... С. 58-71.

10. Луняк Є. Л Козацька Україна XVI-XVIII ст. очима французьких сучасників : хрестоматія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя , 2013. 508 с.
11. Мархоцький М. Історія або щоденник розправи війська польського... / Переклад Т. Ковальця / [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://en.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/QNHU_2016_18_T.Kovalets.pdf
12. Хотинский мирный договор 9 октября 1621 года // Там же. С. 189-191.
13. Djarjusz ekspedycji wojska polskiego pod Chocimem przeciwko Osmanowi Cesarzowi tureckiemu anno Domini 1621. (Ze w spółczesnego rękopisu). Przyj, ludu 1844, t. XI.
14. Djarjusz wojny tureckiej, która się toczyła r. 1621, dostatecznie wypisany. W wyd.: Starożytności histor. polskie" A. Grabowskiego, t. I (Kraków 1840), s. 131 —146.
15. Dwie podroże Jakoba Sobieskiego / Komp. Raczynski E. Poznan : 1833. 227 s.
16. Dziennik wyjazdu naszego na Pospolite Ruszenie r. 1621. // „Starożytności histor. polskie" A. Grabowskiego, t. I (Kraków 1840), s. 147 — 154.
17. Zbigniewski P. Diariusz wyprawy chocimskiej r. 1621 // Ibid. S. 15-41.
18. Lubomirski S. Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621 // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Komp. Z. Pauli. Krakow : 1853. S. 65-105
19. Ordynacja pulkow polskich // Ibid. – S. 1-17
20. Latopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza. Wyd. Wl. Wojcicki. Warszawa 1853. T. 1. 187 s.
21. Ostrorog J. Dziennik wojny tureckiej w Wołoszech // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621. S. 15-39.
22. Pamiętnik wojny Chocimskiej Jakoba Sobieskiego / Komp. W. Syrokomla. Petersburg : 1854. 108 s.

23. Sobieski J. Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621 // Ibid. S. 105-184.
24. Sobieski J. Commentariorum Chotinensis belli libri tres. Dantisci: 1646. 198 p.

II. Література

25. Алекберли М. А. Хотинская война (1621 г). Черновцы : 1957. 123 с.
26. Апанович О. Козацтво – збройні сили України. Історичний нарис. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2010. 93 с.
27. Божко О. І. Хотинська битва 1621 у Вірменських писемних пам'ятках XVII ст., створених в Україні// [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2012_1_8
28. Божко А. Как армяне о казаках писали// [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.day.kiev.ua/217722/
29. Болеславівна Г. Роль Кам'янця і кам'янчан в Хотинській війні 1621 року за матеріалами «Кам'янецької хроніки, складеної Агопом, доповненої і продовженої його рідним братом Аксентом» : матеріали Міжнародної наукової конференції [Хотинська війна (до 380-річчя)], (Хотин, 22 жовт. 2001 р.) / Ред. кол. В. В. Балицький, В. М. Ботушанський, Т. Кшонстек та ін. Чернівці : Прут, 2001. С. 103-106.
30. Ботушанський В. Хотинська битва 1621 року – визначна сторінка у боротьбі українського і польського народів проти турецько-татарської агресії // Там само. С. 21-32.
31. Вирський Д. Річпосполитська історіографія України (XVI – середина XVII ст.). К. : Інститут історії України НАН України, 2008. У 2-х ч. Ч.1. 502 с.
32. Вирський Д. Річпосполитська історіографія України (XVI – середина XVII ст.). К. : Інститут історії України НАН України, 2008. У 2-х ч. Ч. 2 (Додатки). 466 с.

33. Гетьман України Петро Сагайдачний // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://indragor.org.ua>.
34. Григор'єва Т. Укладання миру після Хотинської війни (1620–1621 рр.): спроба переоцінки досягнутих домовленостей // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua>.
35. Гриценко І. Хотинська війна у записках Якуба Собеського // матеріали Міжнародної наукової конференції [Хотинська війна (до 380-річчя)], (Хотин, 22 жовт. 2001 р.)... С. 16-20.
36. Грушевський М. Історія України-Руси. Том VII. // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://litopys.org.ua>
37. Історія «Кам'янецької хроніки» // Жовтень. 1985. № 4. С. 97–100.
38. Ковалець Т. Діаріуш Миколая Мархоцького – Маловідоме джерело з історії Хотинської битви // [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://en.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/QNHU_2016_18_T.Kovalets.pdf
39. Комарницький С., Д. Сагайдак. Козацький полководець. Чернівці-Київ: Золоті литаври, 2005. 128 с.
40. Комарницький С. Хотинська епопея. Чернівці : Золоті литаври, 2000. – 208 с.
41. Лах В., Хойнецький С. Хотинська битва 2 вересня – 9 жовтня 1621 р. : роздуми науковців : матеріали Міжнародної наукової конференції [Хотинська війна (до 380-річчя)], (Хотин, 22 жовт. 2001 р.)...С. 116-131.
42. Макар Ю. Історіографія Хотинської війни 1621 року. Там само. С. 107-115.
43. Межва Э. А. Россия и российские дела в польской историографии второй половины XVI – первой половины XVII в. : материалы Междунар. науч. конф. [Поляки в России: XVII – XX вв.], (Краснодар,

- 10-11 июля 2002 г.) / МО РФ, Кубанский гос. ун-т, Конгресс поляков в России, Польский национально-культурный центр «Единство» (Краснодар). Краснодар : Кубанькино, 2003. С. 7-17.
44. Омельчук Б. Якуб Собеський як воєначальник та організатор оборонного будівництва на Львівщині у першій половині XVII ст. // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>
45. Османская империя в первой четверти XVII века : сборник документов и материалов / Упоряд. Х. М. Ибрагимбейли, Н. С. Рашба. М. : Наука, 1984. 213 с.
46. Рашба Н. Дії запорізьких козаків до битви під Хотиним // Жовтень. 1985. № 4. С. 106-108.
47. Рева Л. Хотинська війна 1621 року в історіографії: матеріали Міжнародної наукової конференції [390-річчя Хотинської битви 1621 року], (Чернівці-Хотин, 22-23 жовт. 2011 р.) / Ред. кол. Т. В. Марусик, О. В. Доброжанський, Л. П. Михайлина та ін. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 175-182.
48. Сас П. Артилерія у Хотинській битві 1621 р. // УІЖ. 2011. № 6 (501)ю С. 16-37.
49. Сас П. Укладання Хотинського мирного договору 1621 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://history.org.ua>
50. Сас П. Хотинська війна 1621 року : монографія. К. : Інститут історії України НАН України, 2011. 520 с.
51. Сас П. Шлях армії султана Османа II до Хотина 1621 р // [Електронний ресурс].
Режим доступу :
http://shron1.chtyvo.org.ua/Sas_Petro/Shliakh_armii_sultana_Osmiana_II_do_Khotyna_1621_r.pdf

52. Сас П. Чисельність запорозького війська у Хотинській битві 1621 р [Електронний ресурс]. Режим доступу https://www.libr.dp.ua/text/Uij2010_2_2.pdf
53. Степанков В. Історичне значення участі українців у польсько-турецькій війні 1620–1621 років : матеріали Міжнародної наукової конференції [Хотинська війна (до 380-річчя)], (Хотин, 22 жовт. 2001 р.)... – С. 8-15.
54. Степанков В. Польсько-турецька війна 1620-1621 рр. в історичній долі України: матеріали Міжнародної наукової конференції [390-річчя Хотинської битви 1621 року], (Чернівці-Хотин, 22-23 жовт. 2011 р.)... С. 200-209.
55. Хотинська війна 1621 р. за актовими книгами ЦДІАК України // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://histans.com>
56. Хотинська війна 1621 р. Г. Граб'янка, С. Величко, Й. Мюллер та ін. / Ред. кол. Ю. Каверін, Д. Шаблій. К. : Центр пам'яткознавства Академії наук України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 1991. 240 с.
57. Чухліб Т. Яків Собеський // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.history.org.ua>.
58. Якуб Собеський // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org>
59. Яценюк Т. Якуб Собеський та його записки про Хотинську війну: матеріали Міжнародної наукової конференції [390-річчя Хотинської битви 1621 року], (Чернівці-Хотин, 22-23 жовт. 2011 р.)... С. 254-263.
60. Broniarczyk, Wykształcenie świeckich senatorów w Koronie za Władysława IV, w: Kwartalnik Historyczny R. 119 nr 2 (2012). S. 251-303.

61. Bruździński A Stanisław Lubomirski (1583–1649) – fundator wiśnickiego klasztoru Karmelityw bosych // *Folia Historica Cracoviensia*, vol. XIX , 2013. S. 91–117
62. Czapliński W., Lubomirski Stanisław h. Szreniawa (1583–1649), wojewoda krakowski i starosta generalny krakowski. W : *Polski słownik biograficzny*. T. 18. Pod red. E. Rostworowskiego. Wrocław 1973, S. 41-42.
63. Długosz J. Jakub Sobieski // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ipsb.nina.gov.pl/>.
64. Dworzaczek. W. Ostroróg Jan h. Nałęcz (1565–1622) / *Polski Słownik Biograficzny*.– Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979. Tom XXIV/3. Zeszyt 102. S. 511
65. Hirschberg A., *Dymitr Samozwaniec*, Lw. 308 s.
66. Kuśmierczyk J., Słowikowski R, Świetlicka M. *Na szlacheckim szlaku rodu Sobieskich*. Rybczewice, 2010. 132 s.
67. Maliszewski, E. *Bibliografia pamiątek polskich i Polski dotyczących: (druki i rękopisy)*. Warszawa, 1928. – 447 s.
68. Meysztowicz J., *Pod Cecorą i Chocimiem. 1620–1621*. Warszawa 1974, S. 158–159.
69. Niesiecki K. *Herbarz polski*, Lipsk 1839–1846, T. 1. S. 580
70. Pajewski J, *Buńczuk i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich*. Poznań 2003 Wydawnictwo : De Facto. 166 s.
71. Podhorodecki L. *Chocim 1621*. Warszawa : Bellona Spółka Akcyjna, 2008. 177s..
72. Skrzypietz A. *Teofila z Daniłowiczów Sobieska «nie białogłowskiego, ale męskiego serca» niewiasta* // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.rasil.home.pl>.
73. Tretiak J. *Historia wojny Chocimskiej 1621*. Kraków : Krakowska Spółka Wydawnicza, 1921. 211 s.